

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **MOZAÏEK ZONDER BALANS.
“KERK IN DE KERING” VAN LIEVE GEVERS**

Het boek *Kerk in de kering. De katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980* is min of meer een “monument”, opgericht voor de Vlaamse kerkhistorica Lieve Gevers (1947) ter gelegenheid van haar emeritaat. Dat maakt het lastig om dit werk voor een algemeen lezerspubliek te beoordelen. Immers, het boek wil met een selectie van eerder gepubliceerd werk een overzicht bieden van een academische carrière. De teksten die erin zijn opgenomen, zijn soms vooral voor vakgenoten geschreven, soms voor een breder publiek. Dat maakt dat er geen evenwicht in het geheel zit.

Er valt overigens genoeg positiefs te melden. In de korte inleiding wordt gesteld dat het boek een mozaïek biedt, in de hoop een bijdrage te leveren aan het begrijpen van de ontwikkeling van katholiek Vlaanderen in de tweede helft van de twintigste eeuw. Dat is absoluut gelukt. Op die inleiding volgen dertien hoofdstukken, onderverdeeld in vier delen, waarvan sommige zeer sterk zijn. In een besluit verbindt Gevers de diverse lijnen keurig aan elkaar.

Veel van de artikelen zijn gebaseerd op uitgebreid eigen onderzoek. De belangrijkste thema's uit de katholieke kerkgeschiedenis na 1940 komen allemaal aan de orde: de houding van de kerk in de oorlog, de veranderingen onder de clerus en het kerkvolk na 1945, het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en de daarop volgende revolutie in kerk en samenleving. Gevers belicht de zaken ook vanuit diverse hoeken: ze kijkt zowel naar de kerkelijke elite als naar het lekenvolk. Daarbij hanteert ze een nuchtere, zakelijke toon. Ze laat zich niet, zoals

sommige Nederlandse historici, verleiden tot een subjectieve toon die de persoonlijke levensbeschouwelijke opvattingen verraadt.

Het is voor de Nederlandse lezer fijn dat ze regelmatig niet alleen naar Vlaanderen kijkt, maar naar de Lage Landen als geheel. Hierbij komen ook opvallende verschillen in beeld. Zo hanteerden de Belgische bisschoppen net als het Vaticaan in de Tweede Wereldoorlog de tactiek van stille diplomatie, terwijl vooral de Nederlandse kardinaal De Jong zich expliciet uitsprak – wat weer als gevolg had dat Duitse represailles in Nederland de katholieken veel harder troffen. Zo laat Gevers op genuanceerde manier de spanning tussen openlijk verzet en stille diplomatie zien.

Het hoofdstuk over de veranderde houding in katholieke kringen tegenover de Joden is boeiende lectuur. In België speelde het toneelstuk *Der Stellvertreter* uit 1963, waarin gesteld werd dat paus Pius XII onvoldoende heeft gedaan om de Joden te helpen, volgens Gevers een rol in het bevorderen van het debat in katholieke kringen over zelfkritiek en collectieve verantwoordelijkheid. Naar mijn indruk was dat in Nederland minder het geval: daar werd dit toneelstuk vooral gebruikt om het Vaticaan te bekritisieren.

Hoogtepunt van het boek is zonder twijfel het tiende hoofdstuk, over de veranderde huwelijksmoraal in katholieke kring. De spanning tussen leer en leven wordt goed zichtbaar. Dit thema heeft de katholieke gemoederen meer beheerst dan wat dan ook. Gevers onderbouwt goed hoe de encycliek *Humanae Vitae* (1968) van paus Paulus VI fungeerde als breukmoment. De paus bevestigde hierin de klassieke katholieke huwelijksmoraal en maakte voorgoed een einde aan de hoop dat Rome zou meegaan met de seksuele revolutie in de westerse wereld.

Toch zijn er ook forse kritiekpunten te melden. De balans is in deze bundeling van meer en minder recente stukken bij vlagen compleet zoek. Zo begint de bundel met drie vrij algemene, korte hoofdstukken, waarvan je je als lezer vooral afvraagt wanneer ze nu eens de diepte in gaan. Hoofdstuk vier, vijf en zes verdrinken vervolgens in detaillistisch onderzoek. Deze hoofdstukken zijn bovendien erg lang: tezamen vormen ze een derde van de bundel. Al lezende moet men ontdekken dat

hoofdstuk vier oorspronkelijk gepubliceerd was in een bundel ter ere van een hoogleraar, wiens leven in dat hoofdstuk centraal staat. De abrupte overgang van algemene naar zeer specifieke thematiek is lastig te verwerken. Even gemakkelijk gaat Gevers na hoofdstuk zes weer over op het brede onderwerp van de receptie van het Tweede Vaticaans Concilie, waar terecht vier hoofdstukken aan gewijd worden. En in de laatste drie hoofdstukken staan de specifieke geschiedenissen van onderwijs- en studentenorganisaties centraal – wederom iets waar slechts een select publiek interesse in zal hebben. Dit alles roept de vraag op wie Gevers met dit boek hoopt te bereiken.

Een andere belangrijke beperking ligt in de gekozen periodisering (1940 tot 1980). Vooral het gekozen eindmoment is betreurenswaardig: rond 1980 was de polarisatie in katholieke kringen op haar hoogtepunt en was de sfeer het meest somber en grimmig. De kloof tussen Rome en de gewone katholiek leek toen onoverbrugbaar, zeker als het ging om moraal. Het was spannender geweest als Gevers in de conclusie nog een tiental pagina's had gewijd aan recentere ontwikkelingen. Dan had ze haar enorme ervaring relevanter gemaakt voor een hedendaags publiek. Ze was dan bovendien los gekomen van het sombere einde dat het pontificaat van Paulus VI vormt. In de jaren tachtig heeft Johannes Paulus II bijvoorbeeld, met zijn theologie van het lichaam, een poging gedaan om vanuit *Humanae Vitae* aansluiting te vinden bij het moderne leven. Een ander nadeel van de periodisering is dat recente literatuur niet in het boek is verwerkt. Zo publiceerde historicus Maarten van den Bos in 2012 een proefschrift over het Nederlands katholicisme in de periode 1953-2003. Dergelijke recente literatuur wordt nergens genoemd of behandeld.

Tot slot heb ik nog een inhoudelijk bezwaar tegen de wijze waarop Gevers de geschiedenis belicht en dat is dat ze cruciale begrippen niet problematiseert. Zo spreekt ze diverse malen over “secularisatie”, zich beroepend op de godsdienstsociologie, zonder zich ervan te vergewissen dat dit begrip inmiddels hoogst omstreden is. Althans: onder historici is dat zeker het geval. Er is geen uniform proces, waarbij religiositeit onder invloed van modernisering, wetenschap en welvaarts groei gedoemd is te

verdwijnen. Reflectie daarover had in het oeuvre van een historica die zich bezighoudt met katholicisme in de twintigste eeuw, absoluut een plek moeten krijgen.

Een tweede concept dat Gevers niet problematiseert, is het glibberige idee van de “geest van het concilie”. Dit is vooral een speeltje van katholieke vernieuwers, waarbij het concilie wordt vertaald naar een progressieve agenda. Maar hoe vernieuwend was het concilie werkelijk? En wordt die “geest” niet vooral centraal gesteld, om maar niet naar de inhoud van conciliedocumenten te hoeven kijken – uit vrees dat die helemaal niet zo vernieuwend zijn als men hoopt?

Kerk in de kering mist dus balans, maar diverse hoofdstukken geven absoluut een dieper inzicht in het functioneren van die oeroude katholieke traditie in onze tijd. Dat maakt dit boek interessant. Toch hoop ik van harte dat Gevers in de toekomst nog een poging doet om haar enorme ervaring te actualiseren en populariseren. Er ligt in dit “monument” genoeg stof voor een nieuw boek, gericht op een breder publiek.

REMCO VAN MULLIGEN

LIEVE GEVERS, *Kerk in de kering. De katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980*, Pelckmans, Kalmthout, 2014, 504 p.